

بررسی میزان هویت دینی بین دانش آموزان مقطع متوسطه (ناحیه یک شهری)

* محمد رضا عباسی

E-mail: abbasi_mohreza@yahoo.com

** سید بهنام علوی مقدم

E-mail: behnam_9002@yahoo.com

*** اشرف زهرهوند

E-mail: a_b_baraka@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۲/۲۰

چکیده

هویت دینی؛ مفهومی مرکب و شامل ابعاد مختلفی چون بعد تجربی یا احساسی و عاطفی، بعد اعتقادی یا باورهای دینی، بعد فکری یا دانشی و شناختی و بعد شعائر و مناسک دینی می‌شود. هدف پژوهش حاضر بررسی میزان هویت دینی بین دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک شهری می‌باشد. روش پژوهش پیمایشی و شیوه گردآوری داده‌ها استفاده از پرسشنامه بوده است. جامعه آماری تمام دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک شهری که با استفاده از جدول لین تعداد ۴۰۰ نفر به عنوان حجم نمونه تعیین شدند. نمونه‌گیری به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای (در جامعه آماری مدارس) با سطح خطای ۰/۰۵ و ضریب اطمینان ۹۵٪، است. در این پژوهش با توجه به مفهوم هویت دینی که چند بعدی است، متغیرهای عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی، اماکن دینی و اعمال (فرائض) دینی سنجیده شده است.

نتایج آزمون تاو- کندال و شدت ضریب d سامرز نشان می‌دهد که بین متغیر وابسته این پژوهش (هویت دینی) و برخی متغیرهای مستقل همبستگی وجود دارد. مقدار همبستگی تاو - کندال و شدت ضریب d سامرز بین متغیر وابسته و متغیرهای عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی، اماکن دینی، اعمال (فرائض) دینی به ترتیب ۰/۲۳، ۰/۲۰، ۰/۲۹، ۰/۰۳، ۰/۱۳ بوده است. نتایج گام به گام نیز نشان داد که متغیرهای عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی و اعمال (فرائض) دینی تأثیرگذارترین عوامل گرایش به هویت دینی می‌باشند.

کلید واژه‌ها: هویت دینی، عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی، اماکن دینی، اعمال (فرائض) دینی.

** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی و پژوهشگر آکادمی علوم تاجیکستان، نویسنده مسئول

** استادیار پایه ۱۱ زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی

** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی و پژوهشگر دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

مقدمه

تغییرات لازمه زندگی است و هر چیزی در حال تغییر و دگرگونی است؛ اما به قول دورکیم «اگر این تغییرات خیلی سریع و تند باشد باعث آشفتگی و نابسامانی در جامعه می‌شود»؛ البته سطحی از تغییرات در جامعه همانند دنیای طبیعی قابل قبول است؛ اما اگر این تغییرات کلان ناگهانی و نامتوازن باشد باعث از هم پاشیدگی جامعه خواهد شد. این روزها همه جا صحبت از تغییر ارزش‌ها در بین نوجوانان می‌شود. پدیده‌ای که به‌طور مسلم همه در محیط‌های مختلف خانه مدرسه دانشگاه، کوچه و بازار با آن برخورد می‌کنیم. تغییر در طرز گفتار، پندار، رفتار، تغییر در پوشش، آرایش و حتی در سبک و سیاق حرف زدن و یا استفاده از واژگان خاص و حتی نحوه انتخاب وسایل شخصی، همه و همه نشانگر آن است که تغییرات گسترده‌ای در حال رخ دادن است. این تغییرات در بین نوجوانان بیشتر به چشم می‌آید؛ آنان به لحاظ خصوصیات فیزیکی و روانی بیشتر در معرض این تغییرات هستند و هر چیز جدید را، راحت‌تر از نسل گذشته تجربه می‌کنند.

پژوهش حاضر ضمن درک تغییرات در نوع هویت جوانان به‌عنوان یک پدیده اجتماعی به بررسی هویت دینی با تأکید بر مؤلفه‌های عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی، اماکن دینی و اعمال (فرائض) دینی پرداخته است تا با بررسی آنها بتواند با شناخت دگرگونی‌ها در حوزه‌ها و ابعاد موجود به راهکار و ارائه پیشنهادهایی برسد. به عبارت دیگر این پژوهش سعی دارد به چگونگی سمت و سوی تغییرات اجتماعی در دانش‌آموزان دبیرستانی بپردازد و در ادامه ضمن توصیف و تطبیق انواع هویت در جامعه مورد مطالعه سعی شده است با استفاده از چارچوب‌های نظری به تحلیل و تبیین فرآیند هویت دینی در بین نوجوانان بپردازد.

مبانی نظری

هویت

مفهوم هویت دو معنای متناقض‌نما، تمایز و تشابه، را در بردارد. جنکینز در کتاب «هویت اجتماعی»، هویت را این‌گونه تعریف می‌کند:

«هویت ریشه در زبان لاتین و دو معنای اصلی دارد: اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است و معنای دوم آن به مفهوم تمایز است که با مرور زمان سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد.»

به این ترتیب، به مفهوم شباهت از دو زاویه مختلف راه می‌یابد و مفهوم هویت به‌طور همزمان میان افراد یا اشیاء دو نسبت محتمل برقرار می‌سازد: از یک طرف، شباهت و از طرف دیگر، تفاوت.» (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵).

اما این دو به تنهایی راهگشا نخواهند بود؛ چرا که بدون توان شناختن این شباهت‌ها و تفاوت‌ها هویت معنایی نمی‌یابد. پس فعل «شناسایی» به ضرورت لازمه هویت است. توان شناسایی تمایزات و تشابهات به معنای دسته‌بندی اشیاء یا افراد در دسته‌های معین خواهد بود که هر دسته دارای شباهت در اجزا خود و تمایز با دسته دیگری است؛ لذا در ادامه جنکینز دو معنای دیگر به آن اضافه می‌کند: اول طبقه‌بندی کردن اشیاء و افراد و دوم مرتبط ساختن خود با چیز یا کس دیگر که به بازتابی بودن هویت در روابط اجتماعی دلالت دارد.

آنچه که از تعریف بالا قابل استنباط است به شرح زیر می‌باشد:

۱- هویت یک فرآیند است. از آنجا که تشخیص تمایز و تشابه به معنایابی نزد فرد بستگی دارد، هویت همواره با معنا ارتباط دارد و معنا نیز خصلت ذاتی اشیاء و واژه‌ها نیست؛ بلکه در ارتباط با اشیاء یا واژه‌های دیگر بدست می‌آید.

۲- وجود دیگری در فرآیند هویت‌یابی مفروض پنداشته شده می‌شود؛ چرا که شباهت و تفاوت در میان حداقل دو شیء یا دو فرد معنا دارد یا به عبارت دیگر، هویت‌یابی خود در رابطه با دیگری نمایان می‌گردد. رابطه میان خود و دیگری رابطه‌ای دو طرفه است. به گونه‌ای که در غیاب یکی، دیگری معنا نخواهد داشت. نتیجه تمایز میان خود و دیگری ایجاد مرزبندی‌های هویتی در جهان اجتماعی است (بارت در جنکینز، ۱۳۸۱: ۱۶۷).

۳- این فرآیند بازاندیشانه است. فرد در این فرآیند هویت‌یابی موجودی منفعل نیست؛ بلکه عاملی فعال در معنادهی و تفسیر است.

هویت دینی و ابعاد آن

ادیان از آغاز تاکنون، همواره در هویت بخشی مدنی و اجتماعی به بشر نقش مثبت و مؤثری داشته‌اند. «اگر این مدعا پذیرفتنی باشد که ادیان در تمدن‌سازی تأثیر قابل توجه داشته‌اند، مفروض آن این است که در بین عناصر فرهنگ‌ساز بشری، دین نقش تعیین کننده‌ای دارد و به تعبیری، فرهنگ دینی می‌تواند حیات‌بخش، توسعه‌آفرین و تمدن‌ساز باشد» (منصورنژاد، ۱۳۸۵: ۱۴).

هویت دینی نیز همچون هویت که چند بعدی است، مفهومی مرکب و شامل ابعاد مختلفی چون مسائل اعتقادی، شعائر و مناسک، مسائل تاریخی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود. باورها و رفتارهای دینی و مذهبی، به دلیل آمیختگی شدید با زندگی مردم، بازتابی گسترده در رفتارهای اقتصادی دارد. از این رو بررسی تأثیر متقابل آنها در بازشناسی هویت جمعی جامعه می‌تواند نقش گسترده و مؤثر عناصر فرهنگ دینی را نمایان سازد.

چارچوب نظری تحقیق

در این پژوهش، به منظور مشخص شدن ابعاد هویت دینی، از تئوری هویت اجتماعی تاجفل استفاده می‌شود. براساس تئوری هویت اجتماعی تاجفل، سه بعد هویت اجتماعی را برای بررسی هویت دینی دانش‌آموزان برمی‌گزینیم و به صورت زیر معرفی و ارائه می‌کنیم:

۱- عنصر شناختی: میزان شناخت و آگاهی فرد از تعلق و ارتباطش نسبت به دین.
 ۲- عنصر ارزشی: پیامدهای ارزشی مثبتی که فرد برای تعلق و ارتباطش نسبت به دین قائل است.

۳- عنصر احساسی: احساسات خاص فرد نسبت به دین اسلام.

در ادبیات مربوط به تعریف دین از منظر گریل و توماس، دو رویکرد وجود دارد: رویکرد کارکردگرا و رویکرد جوهری. رویکرد کارکردگرا اغلب دین را به مثابه پدیده‌ای در نظر می‌گیرد که عهده‌دار کارکردهای اجتماعی یا روانی خاص، مثل انسجام اجتماعی، نظام معنایی فراگیر یا معنایی غایی است. رویکرد جوهری دین به همان ترتیبی است که مردم عادی آن را می‌فهمند. در نتیجه طبق این تعاریف، به نظر روبرتسون، دین عبارت است از باورها و عباداتی که ناظر به موجودات مقدس متعالی و الگوهای اجتماعی مرتبط با آنهاست (معنوی‌پور و پاشا شریفی، ۱۳۸۳: ۱۲۱). و هیچ فرهنگی در گذشته یافت نمی‌شود که دین به معنای وسیع در آن جایی نداشته باشد و به نظر هم نمی‌رسد که در آینده نیز فرهنگی غیر از این بتواند به وجود آید (فروم، ترجمه نظریان، ۱۳۶۸: ۲۳۵). دینداری یک انگیزه روانی است که ریشه در فطرت و سرشت انسان دارد (مدرسی، ۱۳۶۸: ۷۶). دین یک نیاز دقیق و همگانی بشر است، به همین دلایل است که روانشناسی دین یکی از مباحث مهم روانشناسی تلقی می‌شود.

در تاریخ مطالعه روانشناسی دین، نقش ویلیام جیمز غیرقابل انکار است؛ او میان دین نهادی و دین شخصی تفاوت قائل شده است. دین نهادی را از فرهنگ جامعه و دین شخصی را از تجربیات عرفانی افراد و بدون توجه به فرهنگ جامعه از یکدیگر متمایز می‌سازد (یونگ، ترجمه سروری، ۱۳۷۰: ۵۷).

فروید، دین را در رابطه کودک با پدرش مورد توجه قرار داده است. او عقیده خدا - پدر را بر اساس سائق فرد و خاطره تجربه کودکی که پدرش قدرتمند و کمک کننده است، بنا می‌نهد. وی معتقد است که دین نقش اساسی در تمدن بشری بازی کرده است، زیرا ما را برای یک زندگی ارضاءکننده در آینده امیدوار و مطمئن می‌ساز (فروید ۱۹۶۴: ۱۱۷).

تولس نقش عوامل گوناگون مانند غرایز، نیایش، تفسیر مذهبی و تجربه عرفانی را به منزله فرایندهایی که برخی هشیار و برخی ناهشیارند، مورد بررسی قرار داده است. میلر یافته‌های روانکاوای در زمینه مذهب را در ارتباط با اعمال و فرائض و تجربه‌های مذهبی به کار برده است. آدلر گرایش به خداوند را کوششی برای کمال‌جویی و برتری‌طلبی می‌داند. آلپورت نیز مطالعات جامعی را در باب دین انجام داده است (کراسکیان موجهباری، ۱۳۸۱: ۷۶). با وجود توجه اکثر جوامع به دین، کمتر کشوری را می‌توان یافت که همانند ایران، توجه به دین را در غایت‌های پرورشی نظام تعلیم و تربیت خود قرار داده باشد.

غایت‌های پرورشی تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران در بعد اعتقادی عبارت‌اند از:

- ۱- تقویت ایمان و اعتقاد به مبانی اسلامی و بسط بینش الهی براساس قرآن کریم و سنت پیامبر(ص) و ائمه معصومین(ع) با مراعات اصول ۱۲ و ۱۳ قانون اساسی در مورد پیروان مذاهب اسلامی و اقلیت‌های دینی.
- ۲- پرورش روحیه مبارزه با کفر، شرک، نفاق و همه مظاهر آنها (سند نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱).

هم‌چنین این غایت‌های پرورشی در مقاطع تحصیلی گوناگون، با در نظر گرفتن تحول روانشناختی دانش‌آموزان به صورتی متناسب تدوین شده‌اند. مثلاً: در دوره دبیرستان، که مورد توجه این پژوهش است، غایت‌هایی چون: خودشناسی، کسب معارف دینی، فضائل اخلاقی، ارزش‌های مکتبی، پرورش توانایی‌های عقلانی و استدلال دانش‌آموزان تدوین شده است که متناسب با ویژگی‌های دوران نوجوانی هستند. رشدشناختی نوجوان در مرحله انتزاعی است و آمادگی لازم را برای تفکر درباره مسائل انتزاعی دینی، همانند عدالت، خلقت و... داراست؛ از نظر روانی - اجتماعی در پی کسب هویت و یافتن پاسخ سؤال اساسی انسان که: «از کجا آمده‌ام و به کجا می‌روم؟» است. از نظر اخلاقی نیز بیشتر در مرحله عرفی و تعدادی نیز در مرحله پس عرفی قرار دارند. با در نظر گرفتن غایت‌های پرورشی و ویژگی‌های نوجوانی، لازم است که عناصر

دین را نیز مشخص نمود و سپس به تلفیق این سه جنبه به عنوان مبانی نظری این پژوهش پرداخت.

هر دین دست کم از دو بخش تشکیل شده است:

(الف) عقایدی که حکم پایه، اساس و ریشه را دارند.

(ب) دستورات عملی که متناسب با آن پایه‌های عقیدتی و برخاسته از آنهاست.

بنابراین کاملاً بجاست که دانشمندان اسلامی اصطلاح‌های اصول و فروع دین را به

کار برده‌اند (مصباح یزدی، ۱۳۷۵: ۸۵).

به نظر گلاک و استارک میان همه ادیان دنیا به رغم تفاوت‌ها، عرصه‌های مشترکی وجود دارد که دینداری در آنجا متجلی می‌شود. این عرصه‌ها که می‌توان آنها را ابعاد مرکزی دینداری به حساب آورد عبارتند از: ابعاد عاطفی، اعتقادی، دانشی و مناسکی (سراج‌زاده، ۱۳۷۸: ۹۶). آنچه را می‌توان از مبانی نظری مدل گلاک و استارک یعنی ادیان دنیا و دین اسلام استنباط نمود، چند بعدی بودن ادیان است که اکثر پژوهشگران این حوزه بر آن اتفاق نظر دارند.

با این استدلال می‌توانیم دین اسلام را با مدل گلاک و استارک تطبیق دهیم.

* بعد تجربی یا احساسی و عاطفی؛ با عواطف و احساساتی مثل ترس از خدا،

توبه و تقرب به خدا و بعد پیامدی آن نیز با رفتارهایی چون حجاب، پرهیز از خوراکی‌های حرام، زیر بار حکومت ظالمان نرفتن و ... .

* بعد اعتقادی یا باورهای دینی؛ با باور به انجام اعمال (فرائض) واجب مانند:

نماز، روزه و ... .

* بعد فکری یا دانشی و شناختی؛ آشنایی با باورهای اصلی اسلام و توجه به

اماکن و بقاع متبرکه و قبول آنها با شناخت و آگاهی کامل.

* بعد مناسکی؛ انجام اعمال یا فرائض دینی.

بنابراین چهارچوب نظری این پژوهش شامل سه قسمت است: اصول و فروع دین اسلام، غایت‌های پرورشی سند نظام جامع آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران و ویژگی‌های دوران نوجوانی می‌باشد که انتظار می‌رود، نوجوان ایرانی در مقطع متوسطه به درک و پذیرش اصول و فروع دین نائل گردد؛ زیرا هم از نظر تحول روانشناختی (رشدشناختی، رشد روانی - اجتماعی و اخلاقی) به سطح کافی برای درک این مفاهیم رسیده و هم در سند نظام جامع آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران که غایت‌های پرورشی الهام گرفته از دین اسلام را داراست، پرورش یافته است.

با توجه به مطالب مطرح شده در این پژوهش، مؤلفه‌ها به پنج شاخص اصلی عواطف و احساسات دینی، باورها و اعتقادات دینی، دانش و شناخت دینی، اماکن و بقاع متبرکه دینی و اعمال یا فرائض دینی تقسیم شده و برای هر کدام سؤالاتی طراحی گردید تا بدینوسیله بتوانیم سؤال‌های پژوهش را واضح و روشن به شکل ذیل بیان نماییم.

پرسش پژوهش

پرسش اساسی

هویت دینی دانش‌آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک شهرری به چه میزان است؟

پرسش‌های اصلی

- ۱- آیا بین عواطف دینی و فرآیند هویت دینی دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
- ۲- آیا بین باورهای دینی و فرآیند هویت دینی دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
- ۳- آیا بین دانش دینی و فرآیند هویت دینی دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
- ۴- آیا بین شناخت اماکن دینی و فرآیند هویت دینی دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
- ۵- آیا بین اعمال (فرائض) دینی و فرآیند هویت دینی دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق و ابزار جمع‌آوری داده‌ها

پژوهش حاضر به روش پیمایش و با ارائه پرسش‌نامه محقق ساخته انجام شده است. همان‌طوری که می‌دانیم، نوع پژوهش پیمایشی بر ساختن سؤال و آزمون، برای شناخت نوع روابط بین متغیرها توجه دارد. در این نوع پژوهش برخلاف روش‌هایی که در آن متغیرها با ملاحظات از سوی پژوهشگر تنظیم و بازسازی می‌شود، تفاوت داشته و پژوهشگر متغیرهایی را برای سنجش و میزان روایی و اعتبار انتخاب می‌کند. لذا این نوع پژوهش به مطالعه نمونه‌های آماری که از جامعه اصلی با روش‌های خاصی انتخاب و گزینش می‌شود، می‌پردازد (کرلینجر، ۱۳۷۶: ۶۵).

از سوی دیگر اشاره می‌کنیم که یک محقق روش پیمایشی، با بررسی تغییرات هر یک از متغیرها برحسب مورد و با جستجوی ویژگی‌های دیگر که به‌طور منظم با آن پیوند دارد در پی شناخت علل و چرایی پدیده‌های اجتماعی برمی‌آید (دواس، ۱۳۷۶: ۱۵).

برای جمع‌آوری داده‌های لازم در این پژوهش از پرسش‌نامه استفاده شده است. این پرسش‌نامه شامل ۲۹ پرسش در پنج طیف مورد نظر است.

جامعه و نمونه آماری

پژوهش حاضر به منظور بررسی میزان هویت‌دینی بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه در ناحیه (۱) شهر ری می‌باشد. با استفاده از جدول لین ۴۰۰ نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب و سپس پرسش‌نامه مزبور در میان دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه مقطع متوسطه که به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای (در جامعه آماری مدارس) با سطح خطای ۰/۰۵ و ضریب اطمینان ۹۵ درصد، انتخاب شده بودند، توزیع شد.

در زیر جداول مربوط به ویژگی‌های جمعیتی برحسب جنس، سن و پایه مشاهده می‌شود:

جدول شماره ۱: توزیع کاربران برحسب جنس

سن	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
پسر	۱۹۲	۴۸	۴۹/۷	۴۹/۷
دختر	۱۹۴	۴۸/۵	۵۰/۳	۱۰۰
تعداد کل	۳۸۶	۹۶/۵	۱۰۰	
بی‌جواب	۱۴	۳/۵		
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰		

نما: ۲

جدول شماره ۲: توزیع کاربران برحسب سن

سن	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
۱۴	۹۲	۲۳	۲۳/۴	۲۳/۴
۱۵	۱۰۹	۲۷/۳	۲۷/۷	۴۱
۱۶	۱۵۴	۳۸/۵	۳۹/۱	۹۰/۱
۱۷	۲۶	۶/۵	۶/۶	۹۶/۷
۱۸	۱۳	۳/۳	۳/۳	۱۰۰
تعداد کل	۳۹۴	۹۸/۵	۱۰۰	
بی‌جواب	۶	۱/۵		
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰		

میانگین: ۱۸/۹۱   میانه: ۱۷   نما: ۲

جدول شماره ۳: توزیع کاربران برحسب پایه

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
سال اول دبیرستان	۵۴	۱۳/۵	۱۴	۱۴
سال دوم دبیرستان	۷۹	۱۹/۸	۲۰/۵	۳۴/۵
سال سوم دبیرستان	۱۸۲	۴۵/۵	۴۷/۲	۸۱/۶
سال چهارم دبیرستان	۷۱	۱۷/۸	۱۷/۴	۱۰۰
تعداد کل	۳۸۶	۹۶/۵	۱۰۰	
بی جواب	۱۴	۳/۵		
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰		
میانگین: ۴/۳۳ میانه: ۵ نما: ۵				

در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار پرسش‌نامه استفاده می‌شود؛ سؤالات پرسشنامه به صورت سؤالات چند گزینه‌ای و براساس طیف لیکرت است که در جدول زیر توزیع سؤالات (گویه) براساس پنج بعد متغیرهای مستقل با هویت دینی به‌عنوان متغیر وابسته مشاهده می‌گردد.

جدول شماره ۴: چیدمان سؤالات (گویه‌ها) براساس ابعاد هویت دینی

شماره گویه	ابعاد	متغیر
۲۹-۲۸-۷-۵-۴	عواطف دینی (متغیر مستقل)	هویت دینی (متغیر وابسته)
۲۴-۲۳-۱۹-۱۸-۱۷-۹-۸-۶-۳	باورهای دینی (متغیر مستقل)	
۲۲-۲۱-۲۰-۱۰-۲	دانش دینی (متغیر مستقل)	
۲۷-۲۶-۲۵-۱۲-۱۱-۱	اماکن دینی (متغیر مستقل)	
۱۶-۱۵-۱۴-۱۳	اعمال (فرائض) دینی (متغیر مستقل)	

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی (تحلیل تک متغیره)

نتایج حاصل از تحلیل تک متغیره

نتایج حاصل از تحلیل تک متغیره داده‌ها به شرح زیر می‌باشد:

۱- هویت دینی: با توجه به نتایج جدول تحلیل تک متغیره و کل سؤالات، مفهوم

متغیر وابسته؛ این پژوهش دارای ۲۸/۹٪ هویت دینی پایین، ۳۸/۴٪ هویت دینی متوسط

و ۳۲/۸٪ هویت دینی بالا می‌باشند. هم‌چنین درصد فراوانی تجمعی نشان دهنده این است که ۷۱/۲ درصد افراد دارای هویت دینی بالا و متوسط هستند.

جدول شماره ۵: توزیع پاسخگویان برحسب هویت دینی

هویت دینی	درصد	درصد فراوانی تجمعی
بالا	۳۲/۸	۳۲/۸
متوسط	۳۸/۴	۷۱/۲
پایین	۲۸/۹	۱۰۰/۰
تعداد کل	۸۶/۴	
بی‌جواب	۱۳/۶	
تعداد کل	۱۰۰/۰	
میانه: ۲		

در ارتباط با متغیرهای مستقل جداول دقیقاً همانند جدول فوق و نحوه تحلیل نیز همانند متغیر وابسته پژوهش می‌باشد.

۲- در ارتباط با عواطف دینی با توجه به نتایج جدول تحلیل تک متغیره و سؤالات مربوط به این متغیر مستقل؛ این پژوهش دارای ۳۷٪ عواطف دینی پایین، ۴۳/۹٪ عواطف دینی متوسط و ۱۹/۱٪ دارای عواطف دینی بالایی می‌باشند در نتیجه درصد فراوانی تجمعی نشان دهنده این است که؛ ۶۳٪ افراد دارای عواطف دینی بالا و متوسط هستند.

۳- در ارتباط با باورهای دینی با توجه به نتایج جدول تحلیل تک متغیره و سؤالات مربوط به این متغیر مستقل؛ این پژوهش دارای ۲۵/۷٪ باورهای دینی پایین، ۵۳٪ باورهای دینی متوسط و ۲۱/۲٪ دارای باورهای دینی بالایی می‌باشند در نتیجه درصد فراوانی تجمعی نشان دهنده این است که؛ ۷۴/۲٪ افراد دارای باورهای دینی بالا و متوسط هستند.

۴- در ارتباط با دانش دینی با توجه به نتایج جدول تحلیل تک متغیره و سؤالات مربوط به این متغیر مستقل؛ این پژوهش دارای ۱۱/۹٪ دانش دینی پایین، ۶۴/۹٪ دانش دینی متوسط و ۲۳/۲٪ دارای دانش دینی بالایی می‌باشند در نتیجه درصد فراوانی تجمعی نشان دهنده این است که؛ ۸۸/۱٪ افراد دارای دانش دینی بالا و متوسط هستند.

۵- در ارتباط با آشنایی و شناخت اماکن دینی با توجه به نتایج جدول تحلیل تک

متغیره و سؤالات مربوط به این متغیر مستقل؛ این پژوهش دارای ۲۱/۷٪ آشنایی و شناخت پایینی از اماکن دینی، ۳۴/۶٪ آشنایی و شناخت متوسطی از اماکن دینی و ۴۳/۶٪ دارای آشنایی و شناخت بالایی از اماکن دینی می‌باشند در نتیجه درصد فراوانی تجمعی نشان دهنده این است که؛ ۷۸/۲٪ افراد دارای آشنایی و شناخت بالا و متوسطی از اماکن دینی هستند.

۶- در ارتباط با **اعمال (فرائض) دینی** با توجه به نتایج جدول تحلیل تک متغیره و سؤالات مربوط به این متغیر مستقل؛ این پژوهش دارای ۱۸/۶٪ اعمال دینی پایین، ۳۹/۹٪ اعمال دینی متوسط و ۴۱/۵٪ دارای اعمال دینی بالایی می‌باشند در نتیجه درصد فراوانی تجمعی نشان دهنده این است که؛ ۸۱/۴٪ افراد دارای اعمال دینی بالا و متوسط هستند.

نتایج حاصل از تحلیل دو متغیره و آزمون سؤال‌های پژوهش

پاسخ به سؤال اول: با توجه به نتایج و یافته‌های جدول ضریب تاو کندال (۰/۲۳) و شدت ضریب d سامرز (۰/۲۴)، بین دو متغیر هویت دینی و عواطف دینی آنها رابطه مستقیم و معنی‌داری در سطح خطای ۰/۰۱ وجود دارد. این امر بیانگر آن است که هر چه میزان عواطف و احساسات دینی بالا باشد، میزان هویت دینی آنها نیز بالا می‌باشد.

جدول شماره ۶: هویت دینی جامعه آماری برحسب عواطف دینی

عواطف دینی هویت دینی	پایین	متوسط	بالا
پایین	۱۹/۶٪	۲۵/۷٪	۵۲/۳٪
متوسط	۳۵/۴٪	۴۴/۸٪	۲۹/۲٪
بالا	۴۵٪	۲۹/۵٪	۱۸/۵٪
تعداد کل	۱۰۰٪	۱۰۰٪	۱۰۰٪
Kendall's tau : 0/23		Sig: 0/000	
Somers' d: 0/24		Sig: 0/000	
		Missing: 47	

پاسخ به سؤال دوم: با توجه به نتایج و یافته‌های جدول ضریب تاو کندال (۰/۲۰) و شدت ضریب d سامرز (۰/۲۰)، بین دو متغیر هویت دینی و باور دینی آنها رابطه مستقیم و معنی‌داری در سطح خطای ۰/۰۱ وجود دارد. این امر بیانگر آن است که هر چه میزان باور و اعتقادات دینی بالا باشد، میزان هویت دینی آنها نیز بالا می‌باشد.

جدول شماره ۷: هویت دینی جامعه آماری برحسب باورهای دینی

باورهای دینی هویت دینی	پایین	متوسط	بالا
پایین	٪۲۱/۸	٪۲۶/۴	٪۵۲
متوسط	٪۲۹/۵	٪۴۳	٪۳۹
بالا	٪۴۸/۷	٪۳۰/۶	٪۲۲
تعداد کل	٪۱۰۰	٪۱۰۰	٪۱۰۰
Kendall's tau : 0/20		Sig: 0/000	
Somers' d: /20		Sig: 0/000 Missing: 80	

پاسخ به سؤال سوم: با توجه به نتایج و یافته‌های جدول ضریب تاو کندال (۰/۲۹) و شدت ضریب d سامرز (۰/۲۹)، بین دو متغیر هویت دینی و دانش دینی آنها رابطه مستقیم و معنی داری در سطح خطای ۰/۰۱ وجود دارد. این امر بیانگر آن است که هر چه میزان دانش دینی بالا باشد، میزان هویت دینی آنها نیز بالا می‌باشد.

جدول شماره ۸: هویت دینی جامعه آماری برحسب دانش دینی

دانش دینی هویت دینی	پایین	متوسط	بالا
پایین	٪۱۵/۹	٪۲۴/۹	٪۵۶/۷
متوسط	٪۴۰/۳	٪۴۱/۸	٪۳۰
بالا	٪۴۳/۸	٪۳۳/۳	٪۱۳/۴
تعداد کل	٪۱۰۰	٪۱۰۰	٪۱۰۰
Kendall's tau : 0/29		Sig: 0/000	
Somers' d: 0/29		Sig: 0/000 Missing: 56	

پاسخ به سؤال چهارم: با توجه به نتایج و یافته‌های جدول ضریب تاو کندال (۰/۰۳-) و شدت ضریب d سامرز (۰/۰۳-)، بین دو متغیر هویت دینی و امکان دینی آنها رابطه مستقیم و معنی داری در سطح خطای ۰/۰۱ وجود ندارد. این امر بیانگر آن است که هر چه میزان آشنایی و شناخت از امکان و بقاء متبرکه دینی پایین باشد، میزان هویت دینی آنها نیز پایین می‌باشد.

جدول شماره ۹: هویت دینی جامعه آماری برحسب آشنایی و شناخت از اماکن دینی

اماکن دینی هویت دینی	پایین	متوسط	بالا
پایین	٪۲۴/۶	٪۲۵/۹	٪۳۱/۱
متوسط	٪۲۷	٪۵۱/۲	۳۴/۴
بالا	٪۴۸/۴	٪۲۲/۹	٪۳۴/۶
تعداد کل	٪۱۰۰	٪۱۰۰	٪۱۰۰

Kendall's tau : -0/03   Sig: 0/000
Somers' d: -0/03   Sig: 0/000   Missing: 73

پاسخ به سؤال پنجم: باتوجه به نتایج و یافته‌های جدول ضریب تاو کندال (۰/۱۳) و شدت ضریب d سامرز (۰/۱۳)، بین دو متغیر هویت دینی و اعمال (فرائض) دینی آنها رابطه مستقیم و معنی‌داری در سطح خطای ۰/۰۱ وجود دارد. این امر بیانگر آن است که هر چه میزان انجام اعمال (فرائض) دینی بالا باشد، میزان هویت دینی آنها نیز بالا می‌باشد.

جدول شماره ۱۰: هویت دینی جامعه آماری برحسب اعمال (فرائض) دینی

اعمال (فرائض) دینی هویت دینی	پایین	متوسط	بالا
پایین	٪۱۱/۲	٪۲۷/۹	٪۳۹/۳
متوسط	٪۵۲/۳	٪۳۸/۱	٪۲۸
بالا	٪۳۶/۵	٪۳۴	٪۳۲/۷
تعداد کل	٪۱۰۰	٪۱۰۰	٪۱۰۰

Kendall's tau : 0/13   Sig: 0/000
Somers' d: 0/13   Sig: 0/000   Missing: 45

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بازشناسی مفهوم هویت دینی در دوران نوجوانی به بررسی میزان آن بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه پرداخته که با بهره‌گرفتن از معنی و مفهوم دوگانه هویت (تمایز و تشابه) و همچنین نقش مثبت و مؤثری که ادیان همواره در هویت‌بخشی مدنی و اجتماعی به بشر داشته‌اند به بررسی نظریات برخی از نظریه‌پردازان پرداخته و با روشن نمودن ابعاد گوناگون هویت دینی از جمله بعد

احساسی، بعد باورهای دینی، بعد شناختی و بعد مناسک دینی به بررسی میزان هویت دینی پرداختیم.

در بین عناصر فرهنگ‌ساز بشری، دین نقش تعیین‌کننده‌ای را برعهده دارد و به تعبیری، فرهنگ دینی می‌تواند حیات بخش، توسعه‌آفرین و تمدن‌ساز باشد و فعل «شناسایی» که همیشه لازمه هویت است در یک فرآیند معنایی به وجود دیگری وابسته می‌باشد و با فعالیتی بازان‌دیشانه عاملی فعال در معنادهی و تفسیر است.

در ابتدای این پژوهش با توجه به سه بعد شناختی، ارزشی و احساسی موجود در نظریه هویت اجتماعی تاجفل؛ و تعریف عملیاتی دین و همچنین با استفاده از نظریات میلر، گلاک و استارک با عرصه‌های مشترک ادیان و غایت‌های پرورش تعلیم و تربیت آشنا شدیم و با تطبیق این نظریات با دین اسلام به ابعاد مفهومی هویت‌دینی ناظر بر چهار بعد تجربی یا احساسی و عاطفی، بعد اعتقادی یا باورهای دینی، بعد فکری یا شناختی و همچنین بعد مناسکی تقسیم نمودیم که از این میان پنج شاخص اصلی عواطف (احساسات) دینی، باورهای (اعتقادات) دینی، دانش (شناخت) دینی، اماکن و بقاع متبرکه دینی و اعمال (فرائض) دینی رسیده و برای سنجش هر کدام گویه‌هایی ساخته و هر کدام از گویه‌هایی را به پرسش‌هایی تبدیل نمودیم تا هر کدام را مورد سنجش قرار دهد.

در تحلیل تک متغیره؛ جدول مربوط به متغیر وابسته تحقیق یعنی مفهوم هویت دینی با در نظر گرفتن کل سؤالات مشخص شد که حجم نمونه دارای ۲۸/۹٪ هویت دینی پایین، ۳۸/۴٪ هویت دینی متوسط و ۳۲/۸٪ هویت دینی بالا می‌باشند. در نتیجه می‌توان گفت در این مرحله ۶۹/۲ درصد افراد دارای هویت دینی بالا و متوسط هستند. به عبارت دیگر می‌توان گفت که جامعه آماری این پژوهش که شامل دانش‌آموزان پسر و دختر مقطع متوسطه بودند دارای هویت دینی بالایی هستند.

در ارتباط با متغیرهای مستقل یعنی پنج شاخص هویت دینی می‌توان گفت که جامعه آماری دارای ۶۳٪ عواطف دینی بالا و متوسط، ۷۴/۲٪ افراد باورهای دینی بالا و متوسط، ۸۸/۱٪ افراد دانش دینی بالا و متوسط، ۷۸/۲٪ افراد آشنایی و شناخت بالا و متوسطی از اماکن دینی دارند و ۸۱/۴٪ افراد دارای اعمال دینی بالا و متوسط هستند.

در تحلیل دو متغیره؛ در پاسخ به پنج پرسش اصلی این تحقیق و تأیید یا رد سؤالات؛ چهار سؤال اول، دوم، سوم و پنج تأیید و فقط سؤال چهارم رد شد. به عبارت

دیگر در پاسخ به پرسش اساسی این پژوهش یعنی؛ «هویت دینی دانش‌آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک شهر ری به چه میزان است؟» می‌توان گفت با توجه به این که چهار سؤال مربوط به عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی و اعمال (فرائض) دینی در فرآیند پژوهش مورد تأیید قرار گرفتند و تنها یک سؤال مربوط به اماکن و بقاء متبرکه رد شد و مورد تأیید قرار نگرفت؛ می‌توان چنین نتیجه گرفت که جامعه آماری مورد نظر دارای سطح متوسط و بالایی از هویت دینی بوده و به عبارت دیگر با توجه به محدودیت جغرافیایی این تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که میزان هویت دینی دانش‌آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک شهر ری مقبول بوده و از درصد بالایی برخوردار است.

پیشنهادها

در رابطه با هویت دینی و ارتباط معنادار آن با عواطف دینی، باورهای دینی، اعمال دینی و دانش دینی باید مشاوران، معلمان و دست‌اندرکاران علاوه بر تقویت این بعد؛ روش‌ها، راه‌ها و مسیرهای مناسب جنبه‌های مثبت و منفی عواطف دینی را نیز برای دانش‌آموزان تشریح کرده و خطرهای بالقوه و نقاط مثبت هر یک از آن را برای دانش‌آموزان بازگو کنند. هم‌چنین با توجه به عدم وجود ارتباط معنادار آن با شناخت اماکن دینی، مشاوران، معلمان و دست‌اندرکاران با توجه به مذهبی بودن شهر ری، علاوه بر تبدیل تهدید به فرصت به تقویت و گسترش این بعد با شناسایی و معرفی به موقع آن به دانش‌آموزان و برقراری اردوها و سفرهای زیارتی به معرفی هرچه بیشتر اماکن دینی برای گسترش و تقویت هویت دینی در میان دانش‌آموزان پردازند.

شناخت و آگاهی از مباحث هویتی و برگزاری آموزش‌های مستمر و هم‌چنین برگزاری اردوهای زیارتی و سیاحتی می‌تواند در تمام افراد و اقشار خصوصاً قشر دانش‌آموز که هم نیروی جوانی را دارد و هم دارای کنجکاو بالقوه می‌باشد باعث رشد و تقویت فوق‌العاده هویتی و بالاحص هویت‌دینی شود و باعث جلوگیری از بروز نابسامانی‌های آینده شود.

غنی‌سازی بخش اعتقادی و هویتی نوجوانان از طریق رسانه‌ها و مدارس که بیشترین تأثیر را بر این قشر دارند. این غنی‌سازی را می‌توان با آموزش مستقیم مدارس و غیرمستقیم رسانه‌ها صورت داد.

منابع

- احدی، حسن و جمهوری، فرهاد (۱۳۷۸)؛ *روانشناسی رشد*، تهران: پردیس.
- آرین، سیده خدیجه (۱۳۷۷)؛ *بررسی رابطه دینداری و روان درستی ایرانیان مقیم کانادا*، رساله دکتری چاپ نشده دانشگاه علامه طباطبائی.
- آنانستازی (۱۳۷۹)؛ *روان آزمایی*، ترجمه محمدنقی براهنی، تهران: دانشگاه تهران.
- اوپنهام، ا، ان (۱۳۸۶)؛ *طرح پرسشنامه و سنجش نگرش‌ها*، ترجمه مرضیه کریم‌نیا، مشهد: آستان قدس رضوی.
- بست، جان (۱۳۷۴)؛ *روش‌های پژوهش در علوم تربیتی و رفتاری*، ترجمه حسن پاشا شریفی و نرگس طالقانی، تهران: رشد.
- دلاور، علی (۱۳۷۴)؛ *مبانی پژوهش در روانشناسی و علوم اجتماعی*، تهران: رشد.
- دواس، دی‌ای (۱۳۷۶)؛ *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*، ترجمه هوشنگ ناییب، چاپ اول، تهران: نی.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۸۲)؛ *تفاوت‌های فردی در دینداری و منحنی توزیع آن در یک جامعه دینی*، چکیده مقالات همایش مبانی نظری و روانسنجی مقیاس‌های دینی، موسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه.
- سراج‌زاده، حسین (۱۳۷۸)؛ *نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن*، نمایه پژوهشی شماره‌های ۹ و ۱۰.
- فروم، اریک (۱۳۶۸)؛ *روانکاوی و دین*، ترجمه ارسن نظریان، تهران: پویس.
- کراسکیان موجمباری، آدیس (۱۳۸۱)؛ *تدوین و هنجاریابی پرسشنامه هویت دینی نوجوانان*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، ارائه شده در نخستین همایش مبانی نظری و روانسنجی مقیاس‌های دینی، اسفندماه ۱۳۸۲، دانشگاه تهران.
- کرلینجر، فردان (۱۳۷۷)؛ *مبانی پژوهش در علوم رفتاری*، ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی‌زند، تهران: آوای نور، جلد دوم.
- گلزاری، محمود (۱۳۸۰)؛ *مقیاس عمل به باورهای دینی*، چکیده مقالات اولین همایش نقش دین در بهداشت روان، معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی، تهران.
- لطف‌آبادی حسین، نوروزی وحیده (۱۳۸۳)؛ «نظریه‌پردازی و مقیاس‌سازی برای سنجش نظام ارزشی دانش‌آموزان نوجوان ایران»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ش ۷، صص ۳۳-۵۸.
- محمدی، خدیجه (۱۳۷۸)؛ *ساخت و هنجاریابی مقدماتی مقیاس سنجش نگرش دینی دانش‌آموزان راهنمایی شهر تهران*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، چاپ نشده، دانشکده مدیریت و برنامه‌ریزی.
- مدرسی، سیدکاظم (۱۳۶۸)؛ *روانکاوی انسان*، تهران: فرهنگ معاصر.
- مصباح‌زادی، محمدتقی (۱۳۷۵)؛ *آموزش عقاید*، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
- معنوی‌پور، داود، پاشاشریفی، حسن (۱۳۸۳)؛ «ساخت و هنجاریابی مقیاس سنجش رشد اعتقادی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر تهران (SBO)»، *مجله علمی - پژوهشی نوآوری‌های آموزشی*، ش ۹، صص ۱۲۰-۱۳۷.
- منصورنژاد، محمد (۱۳۸۵)؛ *رابطه علم و دین: تأملی بر نظریه سمبلیک دیدن خلقت انسان*، تهران: جوان‌پویا.
- هیل، پیتر و هود، راف (۱۳۸۲)؛ *معرفی مقیاس‌های دینی*، ترجمه آذربایجانی و موسوی، قم: مؤسسه چاپ زیتون.

- یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۰)؛ *روانشناسی و دین*، ترجمه محمدحسین سروری، تهران: سخن.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱)؛ *هویت اجتماعی*، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران: شیرازه.
- Allport G.W. (1959); *Religious & prejudice*, crane review 2.1.10.
- Allport G.W.& Ross J.M. (1967); "Personal orientational prejudice religious", *Journal of personality & social psychology*, Vol. 1.1.
- Freud.s (1964); *The future of religion*, newyork, w.w.norton.
- Goldman.R (1964); "Research in religious thinking", *Educational Research*, Vol. 6, No. 2.
- Hogg M. A., Vaughan, G. M. (2002); *Social Psychology* (3rd Ed), London Prentice Hall.
- Kellner, Douglas (1996); *Television, Advertises and the Constructim of Postmodern Identity*, London Rutledge publication.
- Spilka.B (1977); *Personal religion & psychosocial schemate. A research approach to a theological psychosocial of religion*, Caracter potential 57.66.
- Tajfel, H. and Wilkes, A. L. (1963); "Classification and quantitative judgment", *British Journal of Psychology*, 54, 101-114.
- Tajfel, Henry (1978); *Interindividual behavior an Intergroup Behavior*, London. Academic press.
- Turner, J. C. (1982); *Towards a Cognitive redefinition of the social group. In. H. Tajfel (ed) social identity and inter group relations Cambridge*, Cambridge university press.